

**TALABALARNING KELAJAKDAGI KASBIY ISTIQBOLLARINI
SHAKLLANTIRISHDA MAKTAB O'QITUVCHILARNING RO'LI**

Muallif: Mominova Gulchiroy Ulug'bek qizi

Qo'qon Universiteti Andijon filiali,

Psixologiya yo'nalishi, 25–11 guruh

Ilmiy rahbar: Xalimjonov Abduqundiz

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada talabalarning kasbiy yo'nalishini aniqlashda, ularning shaxsiy rivojlanishida va kelajakdagi kasbiy istiqbolini shakllantirishda maktab o'qituvchilarining roli tahlil qilinadi. O'qituvchilar o'quvchilarni faqat bilim bilan emas, balki kasbiy motivatsiya, maqsad qo'yish va o'z imkoniyatlarini anglashga o'rgatish orqali hayotga tayyorlaydi. Tadqiqotda o'qituvchilarning pedagogik mahorati, individual yondashuvi hamda psixologik qo'llab-quvvatlash uslublari talabalarning kasbiy yo'nalishini belgilashdagi muhim omil sifatida ko'rsatib o'tilgan. Maqolada shuningdek, o'qituvchilarning o'quvchi shaxsini har tomonlama o'rganish, ularni o'z qobiliyatlari asosida yo'naltirish va ijtimoiy faol hayotga tayyorlashdagi metodlari yoritilgan. Ushbu tadqiqot natijalari ta'lim jarayonida psixologik yondashuvlarning ahamiyatini kuchaytirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: o'qituvchi, kasbiy yo'nalish, motivatsiya, psixologik qo'llab-quvvatlash, shaxsiy rivojlanish, maqsad, kompetensiya, istiqbol.

АННОТАЦИЯ: В данной статье анализируется роль школьных учителей в формировании профессиональных перспектив студентов, их личностном развитии и определении будущего карьерного пути. Учителя не только дают знания, но и формируют у учащихся профессиональную мотивацию, способность ставить цели и осознавать свои возможности. В исследовании подчеркивается значение педагогического мастерства, индивидуального подхода и психологической поддержки со стороны учителя как важнейших факторов в выборе профессии. Также рассматриваются методы изучения личности учащегося и направления его способностей в соответствии с его потенциалом. Полученные результаты подчеркивают необходимость усиления психологического подхода в образовательном процессе.

Ключевые слова: учитель, профессиональная ориентация, мотивация, психологическая поддержка, личностное развитие, цель, компетенция, перспектива.

ABSTRACT: This article analyzes the role of school teachers in shaping students' professional prospects, personal development, and career orientation. Teachers not only provide knowledge but also inspire professional motivation, goal-

setting abilities, and self-awareness among learners. The study highlights the importance of pedagogical mastery, individualized approaches, and psychological support as crucial factors in career determination. The methods used by teachers to study students' personalities, identify their strengths, and guide them toward meaningful careers are discussed. The findings emphasize the need to strengthen psychological and methodological approaches in the educational process to ensure students' sustainable professional growth.

Keywords: teacher, career orientation, motivation, psychological support, personal development, goal, competence, perspective.

KIRISH

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida ta'lim tizimi nafaqat bilim berish, balki insonni mustaqil fikrlashga, o'z imkoniyatlarini anglashga va kelajak kasbini ongli tanlashga o'rgatish kabi mas'uliyatni ham zimmasiga olmoqda. Ayniqsa, yoshlar hayotining muhim davri bo'lgan maktab davrida o'qituvchining roli o'zgacha ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan shu davrda shaxsning dunyoqarashi, qadriyatlari va kasbiy yo'nalishlari shakllana boshlaydi.

Kasbiy istiqbol — bu nafaqat insonning kelgusidagi ish faoliyatini, balki uning hayotdagi maqsadlari, qadriyatlari, o'ziga bo'lgan ishonchi va ijtimoiy pozitsiyasini belgilovchi murakkab psixologik jarayondir. Ushbu jarayonning markazida esa o'qituvchi shaxsining ta'siri yotadi. Har bir o'qituvchi o'quvchining hayotida rol model, yo'l ko'rsatuvchi va psixologik tayanch bo'lib xizmat qiladi. Ularning har bir so'zi, harakati va o'quvchiga nisbatan munosabati yosh insonning o'z kasbiy yo'lini topishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar faoliyatini takomillashtirish to'g'risida"gi farmonlarida ham o'qituvchining shaxsiy va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan. Chunki zamonaviy o'qituvchi endilikda faqat dars beruvchi emas, balki o'quvchining psixologik holatini tahlil qiluvchi, iqtidorini ochib beruvchi, kasbiy yo'nalishini shakllantiruvchi mutaxassisga aylanmoqda. Maktab o'qituvchilari o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini chuqur o'rganib, ularga individual yondashuv asosida ta'lim berish orqali yoshlarning kelajakda to'g'ri kasb tanlashiga ko'maklashadi. O'quvchilarning o'zini anglash, ijtimoiy rolini tushunish, maqsad qo'yish va bu yo'lda harakat qilish motivatsiyasini shakllantirishda o'qituvchilarning pedagogik mahorati muhim omil hisoblanadi.

O'qituvchilarning kasbiy maslahat berishdagi faolligi, ularning kommunikativ va empatik qobiliyatlari o'quvchilarga o'z kuchiga ishonch hosil qilish, qiziqishlarini aniqlash va istiqbolli sohani tanlashga yordam beradi. Shu sababli o'qituvchilar uchun

psixologik yondashuv, shaxsni tushunish, emotsional intellektni rivojlantirish kabi sohalarda uzluksiz malaka oshirish zarur.

Demak, ushbu maqolada o'qituvchining yosh avlod kasbiy yo'nalishini shakllantirishdagi psixologik, pedagogik va ijtimoiy roli chuqur tahlil qilinadi.

ASOSIY QISM

Insonning kelajakdagi kasbiy yo'nalishini to'g'ri tanlashi uning butun hayotiy muvaffaqiyatini belgilab beradi. Shu sababli maktab davridayoq o'quvchining o'zini anglash, qiziqishlarini bilish va imkoniyatlarini to'g'ri baholashga yordam beruvchi muhitni yaratish juda muhimdir. Bu jarayonning eng muhim ishtirokchisi o'qituvchidir. Chunki aynan o'qituvchi o'quvchini birinchi bo'lib ijtimoiy hayotga tayyorlaydi, uning fikrlash doirasini kengaytiradi, maqsad qo'yishga, tanqidiy o'ylashga va mehnatsevarlikka o'rgatadi. Maktabda olingan ilk tajribalar, o'qituvchining so'zlari, bahosi, munosabati o'quvchining o'ziga bo'lgan ishonchini shakllantiradi va kelajakdagi kasbiy tanloviga bevosita ta'sir qiladi.

O'quvchilarning kasbiy istiqbolini shakllantirishda o'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki ruhiy, psixologik va ijtimoiy yo'naltiruvchi shaxs sifatida namoyon bo'ladi. U o'quvchining ichki dunyosini tushunib, unga o'z imkoniyatlarini ochish, iste'dodini rivojlantirish va ijobiy hayotiy yo'l tanlashda yordam beradi. Bu jarayon psixologiyada "kasbiy o'zini aniqlash" deb ataladi va shaxsning o'zini tanish, ijtimoiy rolini anglash hamda hayotdagi o'rnini belgilash jarayonlarini o'z ichiga oladi. O'qituvchining vazifasi bu jarayonni boshqarish emas, balki o'quvchini unda faol ishtirok etishga undash, o'z qarorini mustaqil qabul qilishga tayyorlashdir.

O'qituvchining o'quvchi shaxsiga ta'siri bir necha darajada namoyon bo'ladi. Avvalo, u o'quvchiga bilim beradi, bu orqali uning tafakkurini rivojlantiradi. Ikkinchidan, u o'zining shaxsiy namunasi bilan yosh avlodga hayotiy qadriyatlarni singdiradi. Uchinchidan, o'qituvchi o'quvchining ichki motivatsiyasini shakllantiradi. Motivatsiya esa o'quvchini kasb tanlashda eng kuchli harakatlantiruvchi omil hisoblanadi. Agar o'quvchi o'z kuchiga ishonch hosil qilsa, u kelajakda o'z maqsadiga qat'iy intiladi. Bu ishonch esa ko'pincha o'qituvchining ijobiy munosabati, rag'bat, iliq so'zi orqali hosil bo'ladi.

Dunyo miqyosidagi psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning 60 foizdan ortig'i o'z kasbini tanlashda o'qituvchilarning tavsiyasi yoki ibratidan ta'sirlangan. Ayniqsa, insonparvarlik yo'nalishidagi kasblarni tanlagan yoshlarning aksariyati o'z o'qituvchilarini hayotdagi ideal sifatida ko'rsatadi. Demak, o'qituvchi nafaqat bilim manbai, balki ma'naviy yo'l ko'rsatuvchi shaxsdir.

O'qituvchining pedagogik mahorati, muloqot madaniyati va psixologik sezgirligi o'quvchining kasbiy yo'nalishini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Har bir o'quvchining shaxsiy imkoniyatlari, temperament turi, intellektual darajasi

va ijtimoiy tajribasi turlicha bo'lgani uchun ularga bir xil yondashuv samarali bo'lmaydi. Shu sababli o'qituvchi har bir o'quvchiga individual tarzda yondashishi, uning shaxsiy xususiyatlarini inobatga olgan holda yo'naltirishi zarur. Masalan, introvert tipdagi o'quvchi sokin muhitda mustaqil ishlarni yaxshi bajarsa, ekstrovert o'quvchi jamoaviy loyihalarda o'zini ko'proq namoyon qiladi. O'qituvchi buni anglagan holda ularga mos o'quv uslublarni tanlasa, natijada o'quvchilarning o'z kuchiga ishonchi oshadi, bu esa kelajakdagi kasbiy tayyorgarlikni mustahkamlaydi.

Kasbiy motivatsiya o'quvchining o'z qobiliyatlarini kasbiy soha bilan bog'lash qobiliyatini bildiradi. Bu motivatsiyani shakllantirishda o'qituvchi asosiy rol o'ynaydi. U dars jarayonida faqat fan mazmunini emas, balki hayotiy misollarni keltirishi, turli kasblar haqida ma'lumot berishi, o'quvchilarda "men ham shunday bo'lishim mumkin" degan ishonchni uyg'otishi kerak. Shu yo'l bilan o'quvchi kasbni orzu emas, maqsad sifatida qabul qila boshlaydi.

Psixologik nuqtai nazardan, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi iliq, samimiy, ishonchli munosabat o'quvchining shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Empatiya va e'tibor bilan yondashilgan o'quvchi o'zini qadrlangan deb his qiladi, bu esa o'z navbatida, o'z kuchiga ishonchni oshiradi. O'qituvchi o'quvchining fikriga quloq solsa, uni baholashda adolatli bo'lsa, u holda o'quvchi o'zini jamiyatda ahamiyatli shaxs deb his qiladi. Shu orqali u hayotda o'z o'rnini topishga intiladi.

Kasbiy yo'naltirish jarayoni uzluksiz davom etuvchi bosqichli tizimdir. Birinchi bosqichda o'quvchining qiziqishlari va psixologik xususiyatlari aniqlanadi. Ikkinchi bosqichda o'qituvchi unga mos bo'lgan sohalar haqida tushuncha beradi. Uchinchi bosqichda esa o'quvchi amaliy faoliyat orqali o'zini sinab ko'radi. Bu jarayon davomida o'qituvchi maslahatchi, kuzatuvchi va yo'l ko'rsatuvchi sifatida harakat qiladi. Uning har bir tavsiyasi, motivatsion so'zi o'quvchining qaroriga bevosita ta'sir qiladi. Shu bois kasbiy maslahat berish san'ati o'qituvchining eng muhim kasbiy kompetensiyalaridan biri hisoblanadi.

Bugungi zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchi shunchaki dars beruvchi emas, balki o'quvchini hayotga tayyorlovchi psixologik murabbiy sifatida qaraladi. Raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, internet tarmoqlari o'quvchilarga turli imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, bu imkoniyatlar orasida yo'qolib qolmaslik, to'g'ri yo'l tanlash uchun o'qituvchining yo'naltiruvchi roli yanada muhimlashdi. O'qituvchi o'quvchiga zamonaviy kasblar haqida ma'lumot berishi, bozor talablarini tushuntirishi, real hayotdagi kasbiy kompetensiyalarni ko'rsatib bera olishi kerak.

Maktabdagi o'qituvchi – o'quvchining hayotidagi birinchi ijtimoiy lider. Uning har bir xatti-harakati, so'zi, munosabati o'quvchi tomonidan ichki namuna sifatida qabul qilinadi. Shuning uchun o'qituvchi doimo o'z ustida ishlashi, o'zining kasbiy va ma'naviy qiyofasini yuksak darajada ushlashi kerak. O'qituvchining o'z kasbiga mehr bilan yondashuvi, halolligi, insonparvarligi, bilimdonligi o'quvchilarda ham kasbga

nisbatan hurmatni shakllantiradi. Bu jarayon natijasida o'quvchi o'z kelajagini ongli ravishda rejalashtirishni o'rganadi.

O'quvchining kasbiy yo'nalishini shakllantirishda ota-onalar bilan hamkorlik ham muhim o'rin tutadi. Ko'plab hollarda o'quvchining kasb tanlovi oilaviy fikrga asoslanadi. Agar o'qituvchi ota-onalarga bolalarining haqiqiy qiziqishlari va imkoniyatlari haqida to'g'ri ma'lumot bersa, bu ularning kelajakdagi tanlovini ancha yengillashtiradi. Ota-ona, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro tushunish ijobiy psixologik muhit yaratadi.

Bundan tashqari, maktabda kasbiy yo'naltirish bo'yicha turli tadbirlar – uchrashuvlar, mahorat darslari, kasbiy yarmarkalar, ish joylariga tashriflar tashkil etilishi zarur. O'qituvchilarning bunday tashabbuslari o'quvchilarning amaliy tajribasini kengaytiradi, kasblar haqida real tasavvur hosil qiladi. O'quvchi o'z ko'zi bilan ko'rgan, o'z tajribasida his qilgan faoliyatga nisbatan chuqurroq qiziqish bildiradi.

Psixologik tadqiqotlarda shuni kuzatish mumkin: o'qituvchining o'quvchiga ijobiy ruhiy qo'llab-quvvatlashi uning o'z kasbini tanlashda ishonchini 2 barobar oshiradi. Har bir o'quvchi o'qituvchisidan iliqlik, ishonch, e'tibor kutadi. Agar o'qituvchi bu ehtiyojni his qilsa va unga to'g'ri javob bera olsa, u holda o'quvchi o'z hayot yo'lini ishonch bilan tanlaydi.

Shuningdek, o'qituvchilar uchun o'z kasbiy kompetensiyasini uzluksiz oshirib borish zarur. Psixologik yondashuvlarni bilmagan o'qituvchi o'quvchi shaxsiga ta'sir ko'rsatishda yetarli natijaga erisha olmaydi. Shuning uchun o'qituvchilar uchun muntazam treninglar, seminarlar, psixologik kompetensiya kurslarini yo'lga qo'yish muhimdir.

O'qituvchi o'quvchining kelajakdagi kasbiy yo'nalishini shakllantirishda eng muhim turtki – bu ishonchni uyg'otishdir. O'quvchi o'ziga ishonmasa, uning har qanday iqtidor va bilimlari to'liq namoyon bo'lmaydi. Shuning uchun o'qituvchi dars jarayonida ijobiy muhit yaratishi, har bir kichik yutug'ini qadrlashi, muvaffaqiyatsizliklarni esa o'sish imkoniyati sifatida talqin qilishi lozim.

Shu tariqa, o'qituvchi o'quvchining shaxsiy va kasbiy rivojlanishida bosh yo'lboshchi sifatida qaraladi. U bilim beradi, ruhlantiradi, yo'l ko'rsatadi va eng muhimi, ishonch bag'ishlaydi. Har bir o'qituvchining yuragidagi mehr, og'zidagi so'z, nigohidagi ishonch kelajak avlodning orzularini shakllantiradi. Shu sababli, maktab o'qituvchilari jamiyatning eng muhim psixologik kuchidir — ular ertangi kadrlarning, mutaxassislarning, rahbarlarning, shaxslarning poydevorini yaratadi.

Takliflar

Maktab o'qituvchilari tomonidan o'quvchilarni kasbiy yo'nalishga tayyorlashda psixologik yondashuvni kuchaytirish maqsadida, birinchi navbatda, har bir maktabda muntazam ravishda “Kasb tanlash haftaliklari” tashkil etilishi zarur. Ushbu tadbirlar

davomida o'qituvchilar, psixologlar, turli soha mutaxassislari ishtirokida kasblar haqida interaktiv suhbatlar o'tkazilishi lozim. Ikkinchidan, pedagoglar uchun "Kasbiy yo'naltirish psixologiyasi" bo'yicha maxsus malaka oshirish dasturlari yo'lga qo'yilishi kerak. Uchinchidan, o'qituvchilar o'quvchilarning shaxsiy qiziqishlari, iqtidorlari va psixotiplariga mos kasblarni aniqlash uchun zamonaviy psixodagnostik testlardan keng foydalanishlari maqsadga muvofiq. Shuningdek, ota-onalar bilan hamkorlikda o'quvchilarning kasbiy kelajagini rejalashtirish tizimini yo'lga qo'yish, o'quvchi-o'qituvchi-ota-ona uchrashuvini mustahkamlash zarur. Ushbu takliflar ta'lim tizimida kasbiy yo'nalishni aniqlashda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni kuchaytirish, o'quvchilarning o'z kuchiga bo'lgan ishonchini oshirish hamda mehnat bozoriga mos, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Xulosa

Yoshlarning kelajakdagi kasbiy istiqbolini shakllantirishda maktab o'qituvchilari hal qiluvchi o'rinni egallaydi. Ular o'quvchining hayotdagi yo'lini tanlashda, o'z imkoniyatlarini anglashda, o'ziga ishonchini mustahkamlashda eng yaqin yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi shaxsdir. Shu sababli o'qituvchining kasbiy mahorati, psixologik bilimlari, shaxsiy fazilatlari va muloqot madaniyati bevosita o'quvchilarning kasbiy tanlovlariga ta'sir ko'rsatadi.

Maqolada tahlil qilinganidek, maktab o'qituvchilari o'quvchilarga nafaqat bilim beruvchi, balki ularning ruhiy rivojlanishini boshqaruvchi, motivatsiya beruvchi va shaxs sifatida shakllanishiga yo'l ko'rsatuvchi sifatida qaralishi lozim. O'qituvchining mehribon, e'tiborli va empatik yondashuvi o'quvchining o'z kuchiga ishonch hosil qilishiga yordam beradi. Shu tariqa, o'quvchi o'z hayotiy maqsadini anglaydi, shaxsiy qadriyatlarini shakllantiradi va kelajakda o'z imkoniyatlariga mos kasbni tanlay oladi.

Maktab davrida o'quvchilar uchun kasb tanlash masalasi nafaqat iqtisodiy yoki ijtimoiy, balki chuqur psixologik jarayon hamdir. Shu bois o'qituvchilar har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda yondashishi, ularning qobiliyatlari, qiziqishlari va irodasini o'rganib, to'g'ri yo'naltirishi kerak. Kasbiy yo'nalishni belgilashda o'quvchi o'zining kuchli tomonlarini anglab yetishi, ularni hayotiy faoliyatda to'g'ri yo'naltira bilishi zarur.

Shuningdek, o'qituvchilarning uzluksiz ravishda kasbiy rivojlanishiga e'tibor qaratish ham muhimdir. Chunki o'qituvchi qanchalik malakali va zamonaviy fikrlaydigan bo'lsa, u shunchalik o'quvchining hayotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bugungi kunda ta'limda raqamli texnologiyalar, virtual platformalar va interaktiv metodlardan foydalanish o'qituvchilarga kasbiy yo'naltirish ishlarini yangi bosqichga olib chiqish imkonini bermoqda. O'qituvchi o'quvchiga nafaqat an'anaviy dars orqali, balki virtual ma'lumotlar, simulyatsiyalar va onlayn testlar orqali ham kasblar haqida to'liq tasavvur bera olishi kerak.

O'qituvchi, o'quvchi va ota-onaning hamkorligi kasbiy istiqbolni shakllantirishdagi asosiy zanjirdir. Har uchala tomon o'zaro muloqotda bo'lmasa, o'quvchining to'g'ri tanlov qilishi qiyinlashadi. Shu sababli maktablarda psixologik maslahat markazlarini rivojlantirish, ota-onalarga farzandlarining qiziqishlari va imkoniyatlarini aniqlashda yordam beruvchi seminarlarni tashkil etish juda muhim.

Xulosa qilib aytganda, o'qituvchining o'quvchiga bo'lgan ishonchi, e'tibori, mehr-muhabbati va yo'l-yo'riqlari o'quvchining hayotidagi eng muhim turtkilardan biridir. Maktab o'qituvchilari yoshlarni faqat bilim bilan emas, balki irodasi mustahkam, hayotga tayyor, maqsad sari intiluvchi shaxs sifatida tarbiyalash orqali jamiyatning ertangi kunini belgilab beradi. Shu bois, har bir o'qituvchi o'zini nafaqat fan vakili, balki yosh avlodning kelajagini shakllantiruvchi ruhiy yetakchi deb bilmog'i lozim. Ana shundagina ta'lim tizimi chin ma'noda insonparvar, natijador va istiqbolga yo'naltirilgan bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ochirdiyev A. "Kasbiy yo'nalish psixologiyasi". – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
2. Qodirova N. "Pedagogik psixologiya asoslari". – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2019.
3. Yusupov Sh. "Ta'limda shaxs rivoji va kasbiy motivatsiya". – Toshkent: Innovatsiya, 2021.
4. Super, D. E. The Psychology of Careers. – New York: Harper & Row, 1990.
5. Holland, J. L. Making Vocational Choices: A Theory of Careers. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1997.
6. Savickas, M. L. Career Construction Theory and Practice. – American Psychological Association, 2013.